

RUM FOR REGN – BYEN SOM EN HAVE

Anna Aslaug Lunds oplæg på Akademiraadets Landskabsudvalgs symposium "Byen - et livslandskab", fredag den 26. januar 2018 på Charlottenborg

Jeg hedder Anna Aslaug Lund – jeg er uddannet arkitekt fra Kunstakademiets Arkitektskole her i København – og så er jeg i øjeblikket ved at afslutte mit erhvervsPhD-projekt RUM FOR REGN, der har været et samarbejde mellem sektionen for Landskabsarkitektur og Planlægning på Københavns Universitet, tegnestuen Gottlieb Paludan Architects og ingeniørfirmaet Rambøll.

Mit PhD-projekt handler om regnvand og gader – nærmere bestemt om hvordan vi kan transformere byen tætte urbane gaderum til fremtidens skybrud og derigennem også forbedre gadernes sanselige og sociale kvaliteter. Men udover at tegne konkrete forslag i forhold til det spørgsmål bruger jeg også den meget håndgribelige problemstilling til at rejse nogle større og mere grundlæggende spørgsmål omkring vores forståelse af forholdet mellem by, urbanisme, landskab og natur og derudover omkring den menneskelige kropslige perception af de fænomener.

Det er disse mere grundlæggende diskussioner, som jeg gerne vil fokusere på her i dag. Og jeg mener også, at de diskussioner er en forudsætning for, at vi i det hele taget kan udvikle nye principper for klimatilpasning af vores byer.

I mit PhD-projekt foreslår jeg, at vi kan bruge idéen om *haven* som både en model for byen og som et laboratorium for byen, og at vi, der arbejder med udformningen af byen, skal betragte os selv som en slags gartnere, der løbende må revurdere, hvordan byens form og dens økologier interagerer. Men det vender jeg tilbage til senere.

Jeg synes, at hele oplægget til symposiet her og symposiets titel – altså "Byen – et livslandskab" – er ekstremt interessant og meget vigtigt emne at rejse en debat omkring.

Jeg tolker det tema som et oplæg til en diskussion af, hvordan vi simultant kan arbejde med byen som en ramme omkring vores liv og vores hverdag som mennesker – et livsrum som Ellen Braae kalder det i sit essay (*Temporalitet og Permanens – Ansatser til en ny Parkpolitik*) – med byen som et landskab af en uendelig mængde af forskellige økologier.

Når jeg siger økologier, mener jeg både de økologier, der knytter sig til naturen – som for eksempel biodiversitet, vandets kredsløb, mikroklima, materialer – men også de økologier, der er forbundet med menneskelige aktiviteter. Disse menneskelige aktiviteter kalder jeg *urbane* økologier – og de rummer alt fra fortællinger, værdier, drømme, traditioner, teknologi, magtstrukturer, demografi og økonomiske interesser.

Så det som jeg gerne vil tale om i dag – i forhold til byen som et livslandskab – er netop om hvordan vi kan forene på den ene side en opmærksomhed omkring byen som livsrum – altså det nære menneskelige kropsligt oplevede rum – med på den anden side en opmærksomhed omkring byen som et landskab – altså en kompleks ophobning af forskellige naturlige og urbane økologier, der som en form er under konstant forandring.

Det, der i særlig grad interesserer mig ved det tema, er, hvordan vores oplevelse af byen er helt tæt forbundet med byens økologier og hvordan de to – altså kropslig oplevelse og økologier – gensidigt påvirker hinanden.

Man kan på mange måder sige, at de globale klimaforandringer – som jeg beskæftiger mig med i mit PhD-projekt – nu tvinger os til at genoverveje alle disse diskussioner som symposiet her lægger op til.

Jeg vil gerne starte med at diskutere, hvordan vi i det hele taget kan definere begreberne landskab og by, natur og urbanisme.

Traditionelt har vi haft tendens til at adskille kategorierne by og urbanisme som en kategori for sig overfor landskab og natur på den anden side som en anden kategori for sig. I de senere år er vi jo så begyndt at diskutere, hvordan vi i højere grad kan forene de to kategorier – by og urbanisme på den ene side og landskab og natur på den anden side.

Men jeg vil egentlig gerne foreslå at vi forskyder denne diskussion en smule.

I stedet for at diskutere hvordan vi gøre naturen og landskabet til en del af byen – så vil jeg i stedet foreslå, at vi hellere ser på byen som et *omformet* landskab der allerede *er* en del af naturens økologier.

Byen både påvirker og påvirkes altså af naturens økologier uanset hvad vi gør – men vi kan vælge at arbejde mere bevidst med naturens økologier i byen for at skabe en mere bæredygtig fremtid og for at bremse klimaforandringerne. Den bevidsthed mener jeg *ikke* kun handler om det grønne og om biodiversitet i byen – den bevidsthed handler også om for eksempel vandets kredsløb, byens vejr og om byen i en regional og global skala og derfor også om en bevidsthed i forhold til eksempelvis ressourcer. Altså, hvordan vi gennem de materialer, der bruges til byudvikling, omformer fjerntliggende landskaber og derved også disse landskabers naturlige økologier.

Så jeg mener altså, at vi skal betragte vores byer som et omformet landskab. Det er jo helt konkret det vi gør, når vi bygger byer – vi omformer et eksisterende landskab så dette givne landskab bedre opfylder vores behov. Og jeg vil påstå, at processen at omforme landskabet er helt tæt forbundet med den menneskelige kropslige perception af landskabsrummet, og at omformningen af landskabet derudover løbende påvirkes af utallige forskellige økologier. Derfor mener jeg også, at den menneskelige kropslige perception af byen og byens økologier er uadskillelige fra hinanden.

Hvis vi bare tager denne her historiske del af København, hvor vi befinder os nu, som et eksempel, så er byens form her netop opstået i en vekselvirkning mellem en menneskelig kropslig oplevelse af rum og forskellige naturlige økologier og urbane økologier.

Københavns to ældste gader Købmagergade og Strøget opstod for lidt over 1000 år siden som to stier der var trådt ned i de våde strandenge. De to stier lå faktisk stort set præcis der, hvor at Strøget og Købmagergade ligger i dag. Stierne ledte ned til en naturlig havn, der lå cirka der, hvor Højbro Plads ligger nu. Fra havnen kunne man så sejle ud og fange sild i havet. Man kan sige, at det var den naturlige økologi som fiskebestanden udgjorde, var en økologi der i det hele taget var

grundlaget for at behovet for at stierne opstod. Derudover var de topografiske forhold også bestemmende for stiernes forløb. De to stiers forløb lagde sig helt naturligt der, hvor det var nemmest at gå. Forløbene blev altså bestemt af en menneskelig kropslig læsning af landskabet.

Senere i Middelalderen var der sket store forandringer på rigtig mange niveauer i København. Befolkningen var vokset betydeligt, og København var jo blevet til en reel by. Der var sket nogle store skift i byens og områdets urbane økologier. Byen var på det tidspunkt stadig en meget lokal omformning af landskabet. Man gravede ler op fra byens baggårde til produktion af teglsten for at bygge huse. Og man hentede strandsten nede ved kysten som man brugte til gadebelægning. Samtidig blev regnvandshåndteringen lige pludselig også en del af byplanlægningen – man gravede render langs gaderne, og man begyndte på den måde at styre vandets flow. Og hele konstruktionen af voldgraven rundt om byen kom også til at påvirke vandløbene i landskabet omkring København. Søerne begyndte for eksempel at opstå.

I 1700-tallet blev der pludselig stillet større og større krav til gadernes belægning fordi at det blev mere almindeligt at køre i hestevogn gennem gaderne – af den årsag blev det også mere almindeligt at gå på fortovet i stedet for midt ude på gaden, som man havde gjort før. Noget, som jeg synes er rigtig interessant, er, at i den periode gjorde den teknologiske udvikling det også pludselig muligt at producere større vinduer. Indtil da havde husenes vinduer været forholdsvist små, hvilket betød, at mange københavnere hang ud på gaderne i og med, at det var ret mørkt indenfor. Men da det blev muligt at installere større vinduer i husene, blev de københavnske stuer mere fyldte af dagslys, og flere og flere københavnere begyndte derfor at opholde sig *inden døre* og kigge *ud* på byen i stedet for at sidde nede på gaden. Vinduets teknologiske udvikling var altså en urban økologi, der ændrede facadernes form og derved også den menneskelige oplevelse af husenes indre rum, hvilket igen påvirkede københavnernes adfærd og gadernes sociale liv.

Økologier, byens form og den menneskelige oplevelse af den form har altså været helt tæt sammenvævede gennem Københavns udvikling.

I dag skal vi snart i gang med en gennemgribende klimatilpasning af København og andre danske byer, hvilket kommer til at få stor betydning for både vores kropslige oplevelse af byen og for byens forskellige økologier. Jeg mener derfor, at det er meget vigtigt, at vi nu diskuterer alle de komplekse sammenhænge, der eksisterer mellem oplevelsen af byen og byens økologier.

Så for at opsummere, så jeg ser altså byen som et omformet landskab, der er en del af både de naturlige økologier og af de urbane økologier.

Hvis vi forestiller os et kvadrat her med fire felter – så har man traditionelt stillet landskab og natur op for sig her ovre til venstre – med landskab øverst og natur nederts – adskilt fra by og urbanisme for sig her over til højre. Med byen øverst og urbanisme nederst. Man kan forestille sig, at der er tegnet en lodret streg her mellem de her to dele.

Men jeg vil i stedet foreslå at vi tegner en *vandret* streg og i stedet taler om byen og landskabet her oppe som fænomener der har noget at gøre med typologier og form – og altså på den måde også med vores menneskelige kropslige oplevelse af rum.

Og hernede taler om natur og urbanisme som fænomener der har noget at gøre med morfologi og økologier og altså er processer der påvirker byens og landskabet form.

I mit PhD-projekt foreslår jeg, at vi derfor på en måde kan betragte byen som en hyperkompleks have, hvor rummets form og dets økologier er uadskillelige.

Ligesom byen er haven jo også et omformet landskab. Men i haven formår vi – i højere grad end i mange byer – at forene en intention omkring formgivning af rum med en viden og en opmærksomhed omkring forskellige økologier.

Haven er altså både på den ene side bygget op i forhold til en rumlig intention og idé, der har til formål skabe nogle særlige stemninger og stimulere adfærd i en særlig retning. Og derudover er denne formgivning af rummene på den anden side *også* koblet til en lydhørhed overfor forandring og en åbenhed overfor improvisation over tid i forhold til påvirkningen af forskellige økologier.

Jeg mener derfor, at fremtidens byer kan lære meget af havekunstens tilgang til omformning af landskabet og havekunstens forståelse af sammenhæng mellem formgivning og økologier.

Selvfølgelig adskiller byen sig fra haven på det væsentlige punkt, at de menneskelige aktiviteter er en hyperkompleks økologi i sig selv, som vi kan vælge at tæmme eller vælge at give lov til at gro friere. Så ligesom gartneren må vi som arkitekter, landskabsarkitekter og byplanlæggere løbende revurdere, hvordan byens form og dens økologier interagerer. Og i byen gælder det altså derfor både de naturlige økologier *og* de urbane økologier.

I nogle dele af byen kan vores tilgang måske minde om gartnerens i den engelske landskabshave. I de dele af byen giver vi byens urbane og naturlige økologier lov til at gro af sig selv nedefra og vi lader disse økologier guide byens form. Andre steder i byen giver det måske mest mening at vores tilgang minder mere om gartnerens i den franske have, og i disse dele af byen er de urbane og naturlige økologier måske mere styrede oppefra i forhold til nogle overordnede fastlagte rumlige strukturer. Men begge praksisformer bygger på en bevidst tilgang til relationen mellem byens form og byens økologier.

Når jeg taler om byen som en have ser jeg ikke nødvendigvis en overgroet grøn by for mig. I hvert fald ikke alle steder i byen.

For mig handler blikket på byen gennem haven om at kunne italesætte alt det i byen, der ikke har en direkte målbar nytteværdi og derudover også om at diskutere, hvordan vi kan arbejde med at skabe mange forskellige facetter af sanselige oplevelser og rumlige kvaliteter i byen – præcis på samme måde som haven kan det gennem sine varierede forløb af eksempel lukkede intime rum med høje hække, stiforløb, overvældende udsigter, lyde af springvand, duft af blomster, små vandfald.

Ligesom i haven skal vi også i byen kunne skabe og fastholde forløb af forskellige sanselige oplevelser og rumlige kvaliteter. Byen skal altså også kunne rumme de blinkede neonskilte, baggårdskattene, de lysende trafikårer, de skæve boghandlere, de mennesketomme gader, alt det mystiske, alt det overvældende.

Jeg er selv vokset op i København i 1980'erne og 90erne, og selvom København på mange måder er blevet en meget bedre by at bo i nu, så havde byen dengang nogle sprækker, som vi nogle gange har tendens til at spartle til gennem byudviklingen i dag.

På den måde ser jeg egentlig haven som et slags rumligt digt – og jeg mener på den måde, at haven som en model for byen kan bruges som et poetisk blik, der kan supplere den mere pragmatiske tilgang til byplanlægning.

Udover at se på haven som en model for byen kan man på en måde også se på haven som et slags laboratorium for en kondenseret viden om menneskelig perception af rum. Man kan sige, at med havekunsten har vi gennem flere tusind år testet menneskelig kropslig perception af rum.

Jeg mener derfor, at der er meget viden at hente i haven som fænomen når vi udvikler vores byer.

Det kan for eksempel være i forhold til hvad det er der gør det interessant at bevæge som gående gennem forløb af rum – det er jo en viden som mange haveanlæg bygger på, og som vores byer kan lære af. I haven koreograferer man den gåendes bevægelser og gør ruten interessant gennem for eksempel forskellige overflader, der påvirker den gåendes hastighed. Man gør det for eksempel gennem trædesten, der afmåler den gåendes skridt. Man gør det gennem haverum der folder sig ud og ind mens man går og derved afslører nye kig, der pirrer ens nysgerrighed og får en til at bevæge sig videre.

I byerne vil vi kunne arbejde med de virkemidler gennem for eksempel forskellige belægnings typer, gennem facadeforløb, nicher langs fortovet, forskydninger, indskudte elementer. På den måde kan det, at skabe gode vilkår for gående, handle om mere end blot at gøre fortovene bredere og reducere mængden af trafik, men i stedet knytte sig til en kropslig oplevelse af byen.

Jeg mener også, at vi kan lære af haven i forhold til det uprogrammerede rum. I nye byrum har vi nogle gange meget travlt med at fylde rummene op med alle mulige forskellige programmer – men haven kan lære os hvordan vi kan arbejde med det uprogrammerede rum, der blot gennem sine rumlige egenskaber stimulerer forskellige former for adfærd og dermed også tillader overlap i forhold til forskellige former for brug. Overfører vi det til byen handler det om at byens rum ikke skal diktere en adfærd gennem specifikke programmer, men at byens rum i højere grad gennem sine rumlige egenskaber inviterer til forskellige former for adfærd og brug.

Det næste spørgsmål er selvfølgelig, hvordan vi kan overføre denne tankegang til en praksis.

Så her til sidst vil jeg gerne kort give jer to eksempler på hvordan det vil kunne forgå.

Det første eksempel er fra en brasiliansk by, der hedder Paraty, som jeg besøgte for nogle år siden.

Paraty ligger inde i en bugt syd for Rio de Janeiro. Byen blev grundlagt af portugiserne i 1600-tallet og voksede hurtigt, fordi at den kom til at fungere som en vigtig by for udskibning af varer til Europa. Byen voksede som sagt og man manglede pludselig drikkevand til byens indbyggere. Man valgte derfor at omlægge en flod i området og rykke den tættere på byen. Men omlægningen af floden betød at vandets strømningsforhold i bugten ændrede sig – og nu begyndte tidevandet at

oversvømme byen to gange om måneden. Ved nymåne og fuldmåne. I stedet for eksempelvis at rykke floden tilbage, omlagde portugiserne i stedet byens gadeprofiler til V-profiler med et meget lavt punkt i midten af gaden. På den måde tillod de vandet periodisk at oversvømme byen, uden at det ville gøre skade på byens bygninger.

I dag er disse periodiske oversvømmelser af Paraty blevet til en attraktion i sig selv, som folk tager til byen for at opleve. Det er helt magisk og utroligt smukt at opleve disse oversvømmelser af Paraty. Vandet skyder sig ind som et slags midlertidigt gulv og som et slags spejl, der reflekterer byens facader og forstærker rummenes vertikale linjer. Paraty er på den måde et eksempel på en by der løbende har tilpasset sig områdets skiftende økologier og hvor disse økologier er vævet helt tæt sammen med byens sanselige karakter og rumlig kvaliteter.

Det andet eksempel er fra Amsterdam. Her har indbyggerne mulighed for at ansøge kommunen om at få lov til at anlægge en lille fortovshave foran deres huse midt i byen. Kommunen fjerner så belægningsstenene foran borgerens facade og skifter det eksisterende bærelag – der var under belægningen – ud med god vækstjord. Og så kan borgerne så ellers selv beplante den lille fortovshave som de har lyst. Det betyder at Amsterdams grønne udtryk er ekstremt varieret og frodigt på en helt anden måde, end hvis det udelukkende var styret af kommunen. Gaderne bliver altså nogle oplevelsesrige rum at bevæge sig igennem. Samtidig understøtter de mange grønne elementer i gaderne jo også byens biodiversitet. Fortovshaverne i Amsterdam er på den måde et eksempel på, hvordan naturlige økologier kobles til sociale værdier i byen og samtidig også til den kropslige perception af byens gader. Disse fortovshaver er faktisk også et fænomen, der er ved at komme til visse dele af København, men de er ikke helt så udbredt endnu.

Så i forhold til klimaforandringerne og alle de andre udfordringer, der trænger sig på i forhold til fremtidens byudvikling, mener jeg, at haven som en model for byen kan stille nogle andre spørgsmål, give os nogle andre mulige løsninger end hvad en udelukkende pragmatisk tilgang til byudvikling kan.

Det handler eksempelvis om, hvordan vi kan iscenesætte de periodiske oversvømmelser af byen som smukke og sublimе begivenheder ligesom i Paraty. Det handler om, hvordan vi kan lære af haven i forhold til, hvordan vi kan gøre det mere interessant at bevæge sig til fods gennem byen. Det handler om, hvordan vi kan undgå at skabe alt for overprogrammerede rum men i stedet blot stimulere særlige adfærdsmønstre gennem byens rumlige egenskaber. Og det handler også om, hvordan der skabes plads til det uforudsigelige i byen.

En helt klar barriere for at arbejde med byen som en have er selvfølgelig forbundet med byens økonomi, der ofte bygger på en stabilitet i planlægningen. En af de vigtigste og mest udfordrende opgaver i fremtiden må derfor være at udvikle nye økonomiske modeller for byen, der er forankret i en overordnet rumlig idé, men som samtidig tillader improvisation.